

VADERLANDSLIEFDE IN OUD-ISRAEL

„ . . . to make men proud of their country on the better ground than the mere glory of its arms.” MERIVALE, *History of the Romans under the Empire*.

'n Woord vir „vaderlandsliefde” of „patriottisme” kom in die Ou Testament nie voor nie. Dit sou selfs moeilik wees om mens voor te stel hoe „vaderlandsliefde” in die Hebreeus oorgeset sou kan word. Natuurlik vind ons wel in die woordelyste van die hedendaagse Sionistiese Hebreeus 'n term, wat as 'n equivalent kan dien; die woord *leummi*, „nasionaal” is gesmeed, en met hulp daarvan kan heel wat bereik word. Maar as ons nader toesien ontdek ons dat dié term niks anders as 'n nabootsing van die Duitse woord „völkisch” is nie en dus geen uitbeelding van 'n eie, Joodse, Hebreeuse volksgevoel vorm nie. In ieder geval help ons dit nie by ons soektog na die voorkoms en uitbeelding van die vaderlandsliefde in oud-Israel nie.

Beteken die afwesigheid van die term nou ook die afwesigheid van die saak? Dit sou baie oppervlakkig wees om dit te verseker. Dis een van die bekoorlikhede van die Hebreeuse verhaaltrant, dat dit baie vaak 'n abstrakte saak uitdruk sonder om die abstracta self te noem. 'n Bekende voorbeeld is die geskiedenis van die sondeval, Gen. 3, waar die wese van die sonde op klassieke wyse uitgedruk word, sonder dat die woord „sonde” daarin voorkom. Die Hebreeus, vooral in sy latere periode, ken wel abstracta, maar hou meer van die beskrywing van 'n uitstaande gebeurtenis wat as voorbeeld of oertiepe moet dien dan van 'n algemene betoog.

So vind ons in die Ou Testament ook 'n aanduiding van die vaderlandsliefde wat baie definisies vet oortref. Na Dawid se dood wil die jonge prins Hadad van Edom wat in ballingskap aan die hof van sy swaer, die Farao van Egipte, 'n aangename lewe lei, teugtrek na sy land. Die Farao vra vir hom: „Maar wat ontbreek jou by my dat jy meteens begeer om na jou land te trek?” Hadad antwoord: „Niks nie, maar laat my tog maar gaan.” (I Kon. 11: 22) Geen vertaling kan die krag van die oorspronklike in sy veelsêende korthed benader, maar in ieder geval moet ons opmerk, dat Hadad se woorde meer vasberaden is as die vertaling sou doen vermoed. Hulle dui 'n psigiese noodsaakelikeid aan.

Pragtig is hier uitgedruk die irrasionele karakter van die egte vaderlandsliefde. Hadad kan eintlik nie sê waarom hy wil trek nie. Die vraag van Farao is 'n beroep op sy verstand, maar sy antwoord is die antwoord

wat die gevoel gee. Dis merkwaardig om te sien hoe 'n andere uiting van vaderlandsliefde die teengestelde kan sê en tog tot dieselfde slotsom kom: terug na die vaderland! In 'n Duitse lied uit die agtiende eeu heet dit:

„Herz, mein Herz, warum so traurig,
und was will dein Ach und Weh?
Es ist doch schön im fremden Lande,
Herz, mein Herz, was fehlt dir mehr?“

En dan die antwoord:

„Was mir fehlt? Es fehlt mir alles,
bin so gar verloren hier.
Sei's auch schön im weiten Lande,
doch zur Heimat wird es nie.“

Die een sê: My ontbreek hier niks nie; die ander: My ontbreek alles. En tog bedoel hulle altwee dieselfde: Ek kan nie sê hoekom, maar die heimwee na die plek waar ek opgegroeï het maak my doof en blind vir alles wat ek hier hoor en sien kan.

Origens moet ons opmerk dat die Duitse liedjie 'n sentimentele trek het wat na weeklikheid sweem, waardeur dit agterstaan by die manlike taal van die Edomiet. Die digter van die Duitse liedjie wil van sy vaderland geniet, jong Hadad wil vir sy land veg. Die vaderlandsliefde maak hom bewus van sy taak.

Hoewel die woorde wat ons bespreek in die mond van die Edomitiese prins gelê word, mag ons hulle tog wel beskou as 'n voorbeeld van Israelitiese vaderlandsliefde. Dis waar dat daar 'n Edomitiese oorleweringketting deur die Ou Testament loop, wat 'n nadere ondersoek verdien, maar die gesprek van Hadad met sy swaer lyk tog wel die geestelike eiendom van die skrywer van Konings te wees.

Daarnaas wys ons op 'n andere geskiedenis, een wat ons midde in Israel self bring (II Kon. 8: 13). As Elisa vir die Sunamitiese vrou voorspraak by die koning of die leërowerste aanbied, antwoord sy: „Ek woon onder my volk.“ Ook hier voel ons baie duidelik, hoe onmagtig enige vertaling is. Die woorde is vertaal, maar die gevoelsaanduiding soos dit in die ritme van die sin lewe kan nie weergegee word nie. Die hoogtepunt van die Hebreeuse sin is nie *i* van *'ammî*, „my volk“. Daarin lê trots en 'n rustige besef van veiligheid wat verder deurklink in die lang klinkers van die woorde wat volg. Dit is poësie in *pîosa* en is miskien ook in die tegniese sin van die woord poësie, 'n spreuk of 'n aanhaling uit 'n stuk volksang.

Na die smartelike verlange wat uit Hadad se woorde spreek kry ons hier die geluk wat die besef van verbondenheid met die eie volk kan gee. Hy wat in die midde van die eie volk woon het sy natuurlike beskeimers en het geen koning of veldowerste nodig nie, ja selfs geen profeet wat as 'n pleitbesorger by hulle kan optree. Die vaderlandsliefde is hier dankbare trots en edele selfgenoegsaamheid.

Dit is opvallend, dat terwyl Hadad oor sy land praat, die Sunamitiese dit oor haar volk het. In hierdie verskil benader ons twee van die wortels wat vaderlandsliefde kan hê. Dit kan homself in die eerste plek op die land rig, maar dis ook moontlik dat vooraan in die gedagte die herinnering aan die volk staan. Waar altwee die elemente in die Ou Testament voorkom, sal dit die moeite werd wees om 'n nadere ondersoek na hul onderlinge verhouding in te stel.

Die patriottisme in Israel lyk oorspronklik meer verband met die volk as met die land te hou. Hierdie hegting aan die volk moet sy oorsprong vind in verbondenheid aan kleiner eenhede as wat ons gewoonlik met die woord „volk” aandui. Die Sunamitiese het met haar antwoord nie bedoel om vir die profeet te vertel dat sy in die midde van haar mede-Israeliete woon nie; sy het vir hom wil duidelik maak dat haar onmiddellike omgewing, die plattelandsdorpie Sunem, ook die woonplek van haar bloedverwante was.

Hoe nou of wyd in elke afsonderlike geval die kring van die bloedverwantskap getrek is, kan ons moeilik meer bepaal. Die Israelitiese begrippe gesin, geslag en stam kan nie noukeurig teenoor mekaar afgegrens word nie. Veral die woord wat ons nou met „geslag” weergee (*misjpāchā*) het 'n baie variërende inhoud. Dit kan in party gevalle net 'n familie aandui, maar op ander plekke nader dit die omvang van 'n stam.

Maar in ieder geval is dit wel seker, dat die gevoel van verbondenheid hom in oorsprong bepaal het tot persone en groepe van aanwysbare bloedverwantskap. Ons kan dit nog duidelik sien aan die gebruik van die woord „huis”. By ons wek dit die assosiasie van 'n gebou; ons dink aan klippe en hout. Maar in die tiende gebod is „huis” veelmeer alles wat onder die outoriteit van 'n man staan: vrou, slawe en vee, soos in die Latynse begrip familia. Waar dus in die Hebreeus *bait* staan, kan ons partymaal beter „gesin” vertaal.

Baie veelvuldig kom nou egter voor uitdrukkings soos „die huis van Israel”, „die huis van Juda”, „die huis van Levi”. Israel, Juda, Levi is in hierdie uitdrukkings die vaders van die „gesin”. Die stam en selfs die hele volk word dus gesien as een gesin wat saamgehou word deur bloedverwantskap, die afstamming van een „vader”. Die gesin is die oerbeeld van die volk.

Die oorsprong van gesin na volk is vergemaklik deur die feit dat soos ons al vermeld het die Hebreeuse woord *'am* partymaal 'n betreklik kleine groep mense aandui. Die samehang met die Arabiese woord vir „oom” wys ook in dié rigting. Die uitdrukking „hy is versamel tot sy volke” wys daar op dat *'am* iets van doen het met bepaalde voorouders wie se gebeente rus in 'n aanwysbare familiegraf. Die hele *'am* van die verlede woon in een grafspelonk.

Aan die begin van die „vaderlandsliefde” in Israel staan dus die besef van die eenheid van die familie. Hoe sterk hierdie besef gewees het blyk duidelik uit die verhale oor die huwelike van die patriarge. Die grootste nadruk word gelê op die feit dat hulle binnekant die familie plaas gevind het. Hierin staan Israel trouens nie alleen nie. Tiperend is bv. in die lewensbeskrywing van ’n Arabiese digter uit die bedoeienemilieu die vermaning „trou tog met die dogter van jou oom”.

Watter gevoelskrag hierdie familieband gehad het blyk duidelik uit die beskrywing van die ontmoeting van Jakob en Ragel (Gen. 29). As Jakob sy agternyggie sien, gee hierdie aanblik hom die krag om ’n klip weg te wentel, wat anders net deur die verenigde kraginspanning van ’n hele klomp herders opsy geskuif kan word. Daarna kus hy Ragel, verhef sy stem en ween. Hierdie geween is nie die tradisionele „Tränen-gruss” nie, dog spontane gevoelsuiting. Die aanblik van ’n familielid ontroer hom tot tranes.

Hierdie voorval spreek nog baie duideliker as ons bedink dat die episode moet dien as ’n kontras teenoor Esau se gedrag; hij het mos buitekant sy familie huwelike aangegaan met „Hetitiese” vroue (Gen. 26: 34, 35; 27: 46). So handel ’n *’isj tamim*, „’n fatsoenlike man” (Gen. 25: 27) soos Jakob nie. Hy eer sy ouers en voorgeslag deur te trou met vroue uit die familie.

Die gevoelsbegeleiding van hierdie fatsoenskonsensies het so ’n diepe klankbodem, dat dit religieuse betekenis kry. Die God wat vereer word, is die God van die vaders. Aan Isak verskyn „die God van Abraham, jou vader” (Gen 26: 24). Jakob sweer by „die Vrees van sy vader Isak” (Gen. 31:53). Moses word tot sy volk gestuur met die boodskap van „Die HERE, die God van julle vaders, die God van Abraham, die God van Isak en die God van Jakob” (Ex. 3: 15).

Op natuurlike wyse brei hierdie gevoel van verbondenheid met die bloedverwante homself in die loop van die tyd verder uit. In die eerste tyd van Israels volksbestaan het egter gewoonlik die grense nie verder as dié van die stam gereik nie. Tiperend is die beeld, wat die boek Rigters ons gee. Dis net op enkele besonder kritieke oomblikke dat enkele stamme hul hul onderlinge saamhorigheid bewus word; gewoonlik gaan elke stam sy eie weg. Alleen die besit van ’n gemeenskaplike heiligdom of van ’n gemeenskaplike koning kon die stamme werkelik saamsnoer. Met ’n God of met ’n koning was mos ’n gemeenskaplike „vader” gegee.

Hierdie binding van die patriottisme aan die gemeenskaplike afstamming, dus aan die bloed, is die tipiese vorm wat ons by nomadevolke kan verwag. Vir trekkers sonder vaste woonplekke is die familie die vaste punt in die vlug van die verskynsels. Die enigste wat onverander dieselfde bly, is die familieverhouding. Daarin vind mens sy lewensekerheid, daaraan klamp hy hom vas. As mens daarop nie kan bou nie, val alles in puin. Vandaar die uiters gestrengte reëls betreffende

die familiereg, in die besonder die drakoniese straffe waarmee enige handeling bedreig word wat die goeie orde in die struktuur van die familie kan verstoer. Hierin lê die verklaring van die feit dat die seksuele moraal gewoonlik by trekkersvolke baie strenger gehandhaaf word as by sittende bevolking. Onsekerheid in die ordening van familieverhoudinge sou mos die enigste vasheid van die samelewing aan die wankel bring.

So word dan die hele lewe en denke deur die gevoel van bloedverwantskap beheers. Die taal is vol beelde wat aan die familielewe ontleen is. Die geskiedenis word in genealogiese skemas gebring. Selfs hemel en aarde word „gebore” (Gen. 2: 4; Ps. 90: 2). Die profeteleerling noem sy meester „vader” (II Kon. 2: 12).

Dis bekend dat mens hom die nomade-stamme nie mag voorstel as hordes wat heeltemal geen territorium as hul eiendom kan beskou nie. Die Arabiese stamme in die steppe het elk hul eie gebied. In die besonder geld die fonteine as eiendom van ’n bepaalde stam. Daar is trouens baie nomadiserende stamme wat ook vaste gebiede vir seisoenslandbou het. Maar hart en gevoel heg hulle daar nie aan nie. In die oud-Arabiese lofdigte word nie die landstreek, maar die stam en sy hoof geprese.

Dieselfde geld van ’n paar van die oudste liedere van Israel; die lied van Debora b.v. gloei na egte Bedoeiene-trant van trots op die prestasies van stamgenote; nêrens blyk iets van enige liefde vir die land as land. Nog tipender is wellig die baie oue besweringslied wat ons oorgelewer is in Num. 21: 17 en 18. Daar heet dit:

„Spring op, o put!
Sing daarvan!
o Put wat die vorste gegrawe het,
wat die edeles van die volk geboor het,
met die veldheerstaf, met hulle stokke!”

Die geesdrif, dit blyk duidelik, hoe mens ook die laaste, onduidelike reël mag vertaal, geld nie die waterrykdom van die put nie, maar die adel van die vorste. Die put ontleen sy gevoelsbelang aan die feit, dat vermaarde sjeiks hom laat graaf het.

Dieselfde geesdriftige houding teenoor die leiers van clans en stamme vind ons ook in I Kron. 12, ’n hoofstuk wat tot nou toe te min aandag geniet het. Dit bevat ’n lys van Dawid se aanhangers gedurende sy verblyf agtereenvolgens te Siklag, te Engedi en te Hebron. Alreeds die epiese styl bewys dat die Kronis soos op baie meer plekke in sy groot versamelwerk ook hier die beskikking oor ou dokumente gehad het. Kenmerkend is die epitheta ornantia wat die hoofstuk amper doen lyk op die *katalogos toon naoon* in die tweede boek van die Ilias. Van die hoofmanne van die Gadiete b.v. word gesê: „Hulle gesigte was leeu-gesigte, en hulle was vinnig soos gemsbokke op die berge” (12: 8) en: „Een teen honderd, die kleinste; en die grootste een teen duisend”

(12: 14). Die Judeërs is „draers van skild en spies” (12: 24), die Efraimiete „dapper helde, manne van aansienlike families” (12: 30), die Issaskariete het „kundige insig wat die seisoene betref, om te weet wat Israel moes doen” (12: 32).

As 'n laaste voorbeeld herinner ons aan die oorbekende klaagsang van Dawid oor die dood van Saul en Jonatan (II Sam. 1: 19–27). Alle smart geld die gesneuwelde helde; nêrens blyk 'n spoor van weemoed oor die land wat aan die vyand verloor is. Die berge van Gilboa is velde van die dood; mag geen dou nog reën op hulle uitsak nie! Dis 'n deel van die eie territorium van Israel wat op daardie manier vervloek word. Die sentiment hang nie aan die land nie, maar net aan die volk. Hierdie patriottisme is genealogies van karakter.

Opsettelik het ons ons voorbeelde gekies uit 'n paar stukke wat ons tot die oudste Hebreeuse literatuur mag reken. Sou ons ook jongere gedeeltes in ons ondersoek betrek het, dan sou die beeld seker minder duidelik geword het. Want Israel het geen trekkersvolk gebly nie. Hy het hom vasgeset in die kultuurland en het naas die veehouery ook die landbou leer beoefen. Langsamerhand begin die swaartepunt van die kapitaalvorming in die landbesit te lê.

'n Dergelike oorgang tref 'n volk steeds psigies onvoorbereid. Eeue nadat Israel begin het om die kultuurland in besit te neem, bly die volk geestelik nog na die nomandebestaan georienteer. Trekkersideale bly nog geslagtelang geld; aan die end van die selfstandige bestaan van Juda hou die Regabiete nog altyd die ou lewenshouding vol. Maar daarnaas kom 'n landbouersmentaliteit op. Sonder harmoniese oorgang staan die twee lewensbeskouinge naas mekaar: telkens bots die ou genealogiese en die jong territoriale lewensbesef teen mekaar. 'n Belangrike deel van die maatskaplike en geestelike onrus sinds die tiende eeu voor Christus vind hierin sy verklaring.

Die besef van aan die grond verbind te wees kan eers dan opkom, as die akker voorwerp van eiendomsaansprake word. Dis nie moontlik om hier die vraag te bespreek of die verloting van die grond eens en vir goed plaas gevind het, of dat dit op bepaalde tye opnuut gebeur het. Die aralogie van ander volke sou tot die laaste alternatief kan doen besluit. Maar in ieder geval is alreeds in die oudste koningstyd die in kultuur gebragte grond die eiendom van afsonderlike familiehoofde (II Sam. 14: 30). Op die steppegebied wat nie in kultuur gebring is nie het blykbaar nooit partikuliere eiendomsregte gegeld nie; dit het gemeenskaplike weideterrein gebly.

Die bebouers van die grond gaan 'n gevoel van verbondenheid met die grond ontwikkel. Die klassieke voorbeeld is Nabot (I Kon. 21). Maar dit is tog opmerklik dat Nabot hierdie territoriale gebondenheid genealogies motiveer: „Mag die HERE my daarvoor bewaar dat ek die erfdeel van my vaders aan u sou gee!”

In dieselfde rigting wys die feit, dat „eiendom” slegs selde uitgedruk word deur terme, wat die eiendom in ons sin van die woord aandui (*'achuzza*, „*man-cipium*” e.a.), dog veel meer deur terme, wat van huis uit „erfenis, erfdeel” beteken (die afleidinge van die wortels *j-r-sj* en *n-ch-l*). Die genealogiese denkwysse bly voortdurend sy invloed uitoefen.

Maar ondertussen laat die territoriale gebondenheid hom ook geld. In hierdie verband is die liefde vir die natuur van Palestina van minder belang. Dit was in Israël aanwesig, seker in die latere koningstyd. Ps. 65 is een welsprekend getuienis van die dankbare liefde, waarmee die Israeliet die kultuurgrond bekyk het. Die Hooglied — wat ook die datering van die afsonderlike liedere van daardie bundel mag wees — is vol van die skoonheid van die ontwakende natuur, veral waar dit hom op die kultuurgrond, die akkers en die bongerds, in sy prag ontvou. In Ps. 104 is selfs positiewe waardering op te merk vir die wilde, deur mensehand nie geordende natuur — ’n seldsame verskynsel, wat sover ek op die oomblik kan nagaan sy parallel net in Egipte (himnes vir Amon en vir Aton) vind.

Maar hierdie natuut word nêrens in verband met die vaderlandsliefde gebring nie. Hier openbaar hom ’n tipiese verskil met die moderne vaderlandsliefde wat baie graag spreek van die natuurskoonheid van die eie land. Ook die Israeltiese digters het geweet van die blou van hul hemel, van die skoonheid van hul ewige gebergtes en ver verlate vlaktes, maar hul laat daar nie op volg dat hul dáárom wil lewe en sterwe vir hul land nie.

Die territoriaal georiënteerde nasionale besef het hom veelmeer in sy ontwikkeling aangesluit by die ontwikkeling van die menselike samelewing. Oorspronklik skyn dit die reël gewees het dat elke afsonderlike clan ’n afsonderlike stad toegewys gekry het. ’n Kenmerkende voorbeeld daarvan is die verhaal, hoe Kaleb Hebron in besit kry (Josua 14: 6–15). Vervolgens hoor ons hoe hy ook Kirjat Sefer verower, dog hierdie stad met die daarby behorende „fontein op die hoogte en in die laagte” as ’n bruidskat saam met sy dogter Agsa aan Otniël toeken (Josua 15: 15–19; Rigters 1: 11–15). As ons die verhaal losmaak uit die genealogiese skema beteken dit dat ’n onderdeel van die clan Kaleb, wat Agsa genoem is, in sy stad Kirjat Sefer ook die clan Otniël opgeneem het en homself daarmee vermeng het. Daarmee is die beginsel „een clan in een stad” alreeds verlaat.

In dieselfde sin verstaan ons baie huwelike wat veral in die genealogiese gedeeltes van I Kron. vermeld word. Menigmaal het binnekant die mure van een plattelandstadjie verskillende clans naas mekaar gewoon. Op die duur het dit onmoontlik geword om die genealogiese skema te handhaaf. Netsoos by Pyramus en Thisbe — wat self ook Semiete

was! — „het die nabuurskap die eerste begin van die liefde gebting”. Ewentuele verset van die ouere generasie — *sed vetuere patres* — het die ontwikkeling op die ou end nie kan keer nie.

Hierdie vermenging het nie net plaas gevind tussen clans wat altwee behoort tot die Israelitiese stamme-confederasie nie. 'n Aanduiding dat ook verdergaande vermenging plaas gevind het vind ons vermoedelik in die merkwaardige term „vader van x”, waarby x 'n naam van 'n landstreek of 'n stad is. Die bekendste voorbeelde is „Hemor die vader van Sigem” en „Magir die vader van Gilead”; baie ander kan gevind word in I Kron. 4 en elders. Dit skyn dat hierdie segswyse altyd beteken, dat die clan wat as „vader” aangedui word homself van die desbetreffende stad of streek meester gemaak het en hom daar so volkome vermeng het met die ouere Kanaänitiese of andere bevolking, dat die genealogiese skema nie langer gehandhaaf kon word nie. Die burgerskap van die stad is dan nie langer afhanklik van die afstamming van die veroweraars nie.

'n Derde moontlikheid is die handeling wat ons gewoonlik aandui met die Griekse woord *sunoinismos*: 'n sametrekking van verskillende rondom wonende groepe binnekant die mure van eenselfde stad, waar hulle as gelykberegtigde onderdele naas of deurmekaar heen gehuisves word. 'n Late voorbeeld daarvan is Jerusalem in Nehemia se dae (Neh. 7: 4, 5; 11: 1, 2). Iets dergeliks kan omtrent Hebron en Sigem aangeneem word.

Hierdie drie wyse van stede-uitbreiding veroorsaak verswakking van die genealogiese bewussyn en versterking van die lokale besef. Pleks van die stamvader uit die verlede tree die koning in die hede as die verenigingspunt op. Die gemeenskaplike belange van die bewoners van een stad, veral by die organisasie van die verdediging, snoer hulle steeds nouer aaneen. Reste van die genealogiese gevoel maak dit wenslik om 'n fiktiewe „vader” te erken, maar 'n weselike realiteit is dit nie meer nie.

Die boek Rut gee 'n boeiende skildering van die lewe in so 'n klein gemeenskap. Elke leser kom diep onder die indruk van die hartelike deelname van die hele stad in die wel en die wee van sy afsonderlike bewoners. Naomi se verlanse om haar laaste lewensjare in haar geboortestad deur te bring dra sterk die trekke wat ons as heimwee na die vaderland bestempel. Maar hierdie gevoel rig hom voorlopig net op 'n baie klein eenheid, 'n stadjie met sy onmiddellike omgewing.

Iets dergeliks, maar meer in die rigting van trots op die eie stad, vind ons in die warme en welsprekende pleitrede van die „wyse vrou” uit Abel Bet Maäga vir haar stad, daardie „moeder in Israel” (II Sam. 20: 14–22). Haar belangrykste pleitgrond is dat van ouds dit 'n vaste segswyse was: „Laat hulle Abel maar net raadpleeg!” Daaruit kan ons opmaak dat daar 'n beroemde orakelplek was. Die plaaslike heiligdom was die trots van die stad. Hierdie religieuse faktor in die liefde vir die

die stad is dikwels baie belangryk, 'n parallel van die verering van die „God van die vaders”, waar ons vroeër op gewys het.

Anderkant kan ons, veral as ons die sterke vermenging van Israel met Kanaäniete in die stede in aanmerking neem, nou ook beter verstaan watter mag die plaaslike Baälsdiens uitgeoefen het. Dit was vir stad-bewoners amper onmoontlik om hulle daaraan te onttrek. Behalwe ander dinge steek in die Baälsdiens ook 'n hele stuk lokaalpatriottisme.

Die verbinding van religie en die entoesiasme vir die eie stad het sy bekendste uitdrukking gevind in dié psalms, wat Jerusalem verheerlik. Dis nie nodig om Ps. 137 te siteer nie; dis voldoende om dit te noem. Enigeen weet dat dit die klassieke uitdrukking van vaderlandsliefde na sy smartelike kant is. Daarnaas kan ons egter Ps. 87, 48 en 122 vermeld. Die laaste twee is belangryk omdat naas die godsdienstige element ook die politieke aan die woord kom. Daar word gepraat van die torings, skanse en paleise van Sion, en van „die stoele vir die gereg, die stoele van die huis van Dawid.”

Dergelike lofiedere op stede, wat ons ook uit die Babiloniese literatuur ken, sal daar ook wel vir andere heiligdomme as Sion gewees het. Miskien is 'n paar epitheta van so 'n loflied op Samaria skimpend gebruik deur Jesaja in sy profesie teen daardie „pronksieraad wat daar is op die top van die vrugbare dal” (Jes. 28: 1, 4). Ook die woorde „trotse kroon” lyk uit dieselfde loflied geneem. Die profesie met sy bedreigings kry daardeur 'n baie sarkastiese klank.

Wanneer is hierdie stadsbewussyn uitgebrei tot regionaal en vervolgens tot landsbesef? Dis moeilik om op hierdie vraag 'n positiewe antwoord te gee. Die uitbreiding van die besef het nie eenvoudig gelyk tred met die stigting van die nasionale koningskap gehou nie. Mens kry die indruk dat Abimeleg se strewende inderdaad in die rigting van 'n territoriale grootheid gegaan het — hy was mos 'n halwe Kanaäniet — maar die koningskap van Saul lyk meer op die volk as op die land gegrondves. Dieselfde opmerking is ook waar ten aansien van Dawid. Hy het egter deur sy oorname van die koningskap van Jerusalem die grondslag gelê vir 'n territoriale opvatting. Van hierdie oomblik af is Jerusalem mos die stad van Dawid: nie 'n stam of 'n volk maar 'n bepaalde lokaliteit is hier die voorwerp van Dawids heerskappy. Uit watter geslag of volk mens ook afkomstig mag wees, deur jou in Jerusalem te vestig word jy vanself onderdaan van die koning.

By Salomo sien ons 'n bewuste strewende om die koninkryk as 'n territoriale grootheid te organiseer. Vandaar sy nuwe indeling van die land (I Kon. 4: 7-19) wat op belangryke punte afwyk van die ou stammeindeling. Onder Salomo het ook deur die boek Genesis die lokale heiligdomme 'n amptelike erkenning van hul betekenis vir die hele volk Israel gekry. Met die dood van Salomo is egter 'n belangryke deel van sy werk vernietig; die regionale besef het in Sigem oor die bewussyn van lands-eenheid geseëvier.

In die ouere literatuur moet die uitinge van 'n vaderlandsliefde wat die hele ryksterritorium omvat bepaald skaars genoem word. Die negatiewe kant van die saak, die afkeer van die buiteland, spreek nog die sterkste. Die land buitekant Kanaän is onrein land (Amos 7:17); daar kan mens geen liedere van Sion sing nie (Ps. 137:4). Ballingskap buite Kanaän is die skrikkelikste bedreiging waarmee 'n profeet kan waarsku.

Dis moeilik, as ons na positiewe uitinge van liefde vir die eie land soek, om te bepaal wat die digter met 'n woord as „ons land” eintlik bedoel. Maar Ps. 85 mag ons tog wel beskou as die uiting van 'n mens wat verder kyk as eie „esch en mark” alleen: „U het, o HERE, 'n wel-behae gehad in u land; die lot van Jakob het U verander.” Uit die parallelie van „u land” en „Jakob” blyk dat hier aan die hele Palestina gedink word. Van Palestina geld dan die verwagting, dat „heerlikheid in ons land kan woon.”

Teen die end van die koningstyd word die uitsprake menigvuldiger. Die inleiding van die nuwe uitgawe van Deuternonomium prys in uitbundige terme Palestina as „'n goeie land, 'n land van waterstrome, fonteine en onderaardse riviere wat in die laagtes en op die berge uitkom; 'n land van koring en gars en wingerdstokke en vyebome en granate; 'n land van olyfbome en heuning; 'n land waarin jy brood sonder skaarste sal eet, waarin niks jou sal ontbreek nie; 'n land waarvan die klippe yster is, en uit die beerge waarvan jy koper sal uitkap . . .” (Deut, 8:7-9, vgl. ook 11:9-12). Jeremia praat van Palestina as „'n kosbare land, 'n allersierlikste erfenis van die nasies” (3:19) en rig sy aanspraak eenmaal tot die land self (22:29).

By 'n so strak profeet as Esegïel mag mens geen uitinge van vaderlandsliefde verwag nie. Des te opmerkliker is dit dat juis hierdie profeet 'n heilsbelofte rig tot die „berge van Israel” (Eseg. 36:1-15) wat kulmineer in die aankondiging dat hulle in die toekoms nie meer genoem sal word „'n mens-eter en een wat sy eie nasie kinderloos maak” nie. Dis ook Esegïel wat Palestina „'n sieraad van al die lande” noem (20:6, 15).

Die ballingskap het aan die een kant die betekenis van die genealogiese ordening opnuut versterk: uit die ballingskap en die eeu wat daar op volg dateer baie van die geslagregisters wat ons in Esra, Nehemia en Kronieke vind. Maar anderkant het onder 'n deel van die bannelinge deur die gemis van die vaderland die besef sterker geword van wat die eie land vir hul gemoed beteken. Dis duidelik, dat hierdie gemis nie te lang mag duur nie; binne 'n paar generasies sal die heimwee sy praktiese betekenis verloor. Blykbaar het die gemis vir die grootste deel al te lang geduur; altans die meerderheid van die Israliete wat in Babilonië bly het nóg in 539 nóg by latere geleenthede teruggekeer nie. Ons mag dit geen gemis aan patriottisme noem nie. Ons kan ons beter so uitdruk:

dié Israeliete by wie die territoriale besef sterker was as die genealogiese het die terugtog aanvaar; die andere het gebly, tevrede as hulle was om om in die midde van mense uit hul eie volk te woon.

Onder die eerste groep, die wat terugkeer, soek ons ook die sogenaamde Tritojesaja. By hom is die territoriale binding baie sterk. Nie alleen Sion word herbou nie, maar ook alle andere stede sal nuwe welvaart ken (Jes. 58: 12; 61: 4); die land sal nie meet „Wildernis” genoem word nie, maar: „Die getroude” (62: 4), en ryk sal die seën wees, nie maar net op die klein gebied wat die Persiese provinsie Juda omvat nie maar orals in Palestina, ook in Saron en Agor (65: 10). Natuurlik bly ook by Tritojesaja die volk die eerste aandag hou, maar in vergelyking met ander Bybelse skrywers is sy aandag vir die land as land opmerklik groot.

Maar die konflik met die „volke van die land” (Esra 3: 3, ens.) het die teruggekeerde Jode die prinsiepe van die genealogiese kriterium opgedring. Die mees konsekwente voorvegter van hierdie stelsel, Esra, wat trouens kort te vore uit Babilonië aangekom het, spreek dan ook oor „die heilige geslag” (Esra 9: 2). Dog Nehemia is minder teoreties geïnteresseer, en spreek ’n paar maal van „die heilige stad” (11: 1, 18). ’n Paar eeue later noem die auteur van die apokalyptiese dele van Daniël Palestina „die Pragtige Land” (Dan. 8: 9; 11: 16, 41) en neem so die lyn weer op wat ons ook by Jeremia en Esegïël nagespeur het.

Hierdie fluktuasies, wat miskien ook nog deur die boeke van die Makkabeeë, Flavius Josephus en die Rabbynse literatuur gevolg sou kan word, is origens verder nie so belangryk nie. Want ondertussen het in die patriottisme ’n derde element sy verskyning gemaak. ’n Eerste voorbeeld daarvan neem ons uit dieselfde heruitgawe van Deuteronomium waarin ons die lofsang op die land gevind het. In Deut. 4: 6, 7 word gevra: „Want watter groot nasie het gode wat vir hulle so naby is soos die HERE onse God so dikwels as ons Hom aanroep? En watter groot nasie is daar wat sulke regverdige insettinge en verordeninge het soos hierdie hele wet wat ek julle vandag voorhou?” Hier word gewys op geestelike voorregte wat Israel bo andere volke geniet. Die nasionale bewussyn kry op hierdie manier ’n geestelik-sedelike grondslag. Dis nie net die natuurlike gegewens van ras en grond, dis ook die sedelike waarde van openbaring en wetgewing wat die liefde vir die eie nasie bepaal.

Op dieselfde manier word ook in Deut. 4: 32–34 gewys op die uitsonderlike posisie wat Israel in onderskeid van alle andere volke op die wêreld ten aansien van God inneem. Dit word nie as ’n prestasie of verdienste van Israel geteken nie, maar uitsluitend en alleen as ’n genadige verkiesing van Gods kant. Die voorregte wat Israel op hierdie gebied ontvang het is geen regte nie, maar genadegifte wat daarom ook Israel verplig tot ’n volkome gehoorsaamheid aan sy God.

In Ps. 147, ’n psalm wat origens sterk territoriaal georieëter is, word aan die end gesê: „Hy maak aan Jakob sy woord bekend, aan Israel

sy insettinge en verordeninge. So het Hy aan geen enkele nasie gedoen nie; en sy verordeninge, dié ken hulle nie. Halleluja.” Oor hierdie verse sou mens ’n lange eksegetiese verhandeling kan skrywe. Wat is eintlik die grondstemming van hierdie gedeelte? Is dit na sy wese ’n chauvinistiese verheerliking van die eie volk? Spesiaal die „Halleluja”, onmiddellik agter die vermelding dat andere nasies geen woord-openbaring ontvang het nie, kan baie gemaklik as ’n Fariseër-uiting verstaan word.

Maar ons moet nie vergeet dat hierdie „Halleluja” nie tot die eintlike teks van die psalm behoort nie. Dit maak geen werklike onderdeel van die digstuk uit nie dog dien maar net as ’n liturgiese afsluiting wat party-maal glad geen samehang met die voorafgaande lied het nie (vgl. Ps. 89: 53). Belangryker is egter die opmerking dat die verwysing na die duisternis op geestelike gebied, waarin die heidene ronddool, net moet dien om vir die Israëliete duidelik te maak dat die woord-openbaring aan Israel geen natuurnoodwendigheid is nie. Israel had ook in dieselfde posisie as die ander volke kan verkeer, en die feit dat Israel nie in onsekerheid oor die goddelike wil hoof rond te tas nie is dus uitsluitend ’n gevolg van Gods genade, waarvoor die mens net in deemoed dankbaar kan wees. Die genade van God mag nooit as ’n voetstuk vir die eie glorie misbruik word. Ons teks wil dus juis op dankbare nederigheid aandrang.

Netso staan dit mos ook met daardie veel misbruikte woord uit die begin van die profesie van Maleagi: „Is Esau nie die broer van Jakob nie? Tog het Ek Jakob liefgehad, maar Esau het Ek gehaat”. Dit is nie ’n mededeling vir Esau nie, maar net vir Israel: „Die liefde wat Ek vir jou bewys het is geen natuurnoodwendigheid nie. Ek sou ook anders kan handel. Die feit dat Ek jou liefhet moet jy met verbasing en dankbaarheid as ’n wonderwerk aanvaar. Hoe anders dit ook sou kan gewees het, kan jy maar aan jou broer Esau sien.” Hierdie argument sou geen krag het nie, as die uitgangspunt nie die volkome gelykwaardigheid van die twee broedervolke was nie.

Die Fariseër sal dus in hierdie en soortgelyke gedeeltes sy teks nie kan vind nie. Niettemin moet ons erken dat hierdie metode om ’n volk of ’n mens tot dankbaarheid te voer, sy eienaardige gevare saambring. In die gelykenis van die Fariseër en die tollenaar sien ons hoe ook ’n dankgebed tot ’n verfoeilike selfverheffing kan word.

Die geestelik-sedelike element in die vaderlandsliefde kom beter tot sy reg as die grense teenoor ander volke nie afgebaken maar veeleer oorskry word. ’n Pragtige voorbeeld daarvan vind ons in die welbekende visioen wat Jesaja (2: 2-4) en Miga (4: 1-4) met mekaar gemeenskaplik het. Uit Sion gaan die wet uit, Israel is die volk wat deur God as instrument vir sy raadsplan gebruik word; maar die volke sal optrek na die tempelberg in die sekerheid dat hulle daar welkom is. Dieselfde gedagte vind ons ook uitgedruk in Ps. 87, waar alles nog sterker werk omdat as verteenwoordigers van die nasies van die wêreld ’n paar ervyande van Israel soos Egipte en die Filistyne met name genoem word.

Hier het die geestelike element, die dankbare besef van Gods verkieping, die meer instinkmatige faktore in die vaderlandsliefde geheel oorwen. En die resultaat is blydskap. Dat dieselfde oorwenning van die geestelike oor die natuurlike ook baie smartlik kan wees, sien ons in die lewenstragedie van Jeremia, die groot patriot wat as 'n volksvyand beskou is, omdat sy sedelik verantwoorde vaderlandsliefde geen eedbreuk wou goedkeur nie, ook al was dit eedbreuk teenoor die buitelandse oorweldiger.

Die vaderlandsliefde wat hom op die geestelike rykdom en taak van die eie volk rig, sal amper altyd in konflik kom met die genealogiese patriotisme. In Tritojesaja word dan ook uitdruklik teen die genealogiese standpunt stelling ingeneem: Jes. 56: 3, 6-8. Soos uit hierdie gedeelte blyk, is die territoriale beginsel nog wel aanwesig: die vreemde word in Gods volk opgeneem op grond van sy gehoorsaamheid aan die wet van God, maar dit word dan ook verwag dat hy met sy offers na Sion sal kom. Die territoriale beskouing is nou eenmaal nie so eksklusief as die genealogiese nie.

Maar wanneer die genealogiese opvatting van trots op die volk as 'n bloedgemeenskap hom handhaaf, word die geestelike vaderlandsliefde tot Fariseïsme wat weier om die heil van God na ander volke te laat gaan. Die klassieke teks vir hierdie houding vind ons in Hand. 22: 22, waar die skare, wat die verslag van Paulus se bekering rustig aangehoor het, op eenmaal in die heftigste woede ontsteek as hy vertel hoe God hom met sy Evangelie na die heidene gestuur het. Dis die teenstelling tot die Pinksterdag waarop ons te Jerusalem aantref nie maar net Jode, maar ook „godsdienstige manne uit elke nasie wat onder die hemel is.” Die territoriale opvatting het hul toegelaat tot die geestelike erfenis van Israel.

By die apostel Paulus sien ons nog 'n spoor van die genealogiese orientasie in sy weemoedige liefde vir sy „broers en stamgenote na die vlees” (Rom. 9: 3); en die territoriale besef werk nog in sover deur dat ook vir Paulus Jerusalem 'n bedevaartsplek bly (Hand. 24: 11). Maar hierdie natuurlikê en instinkmatige dinge is lankal oorwen deur die geestelike beginsel; die liefde van Paulus geld daardie volk, waarvan hy kan sê dat aan hulle behoort „die aanneming tot kinders en die heerlikheid en die verbonde en die wetgewing en die erediens en die beloftes; aan wie die vaders behoort en uit wie die Christus is na die vlees” (Rom. 9: 4, 5). En as Israel die Christus verwerp, die vaders na die gees nie navolg nie, die beloftes verwaarloos en die sin van sy eie erediens en wet nie meer wil verstaan nie — dan is dit Israel nie meer nie, en word die ware Israel en die ware vaderland daardie Jerusalem daarbo, die moeder van ons almal (Gal. 4: 26).

Dit sou natuurlik moontlik wees om na te gaan in hoever hierdie drie beginsels van vaderlandsliefde, die genealogiese, die territoriale en die geestelik-sedelike, ook by ander volke en in ander tye hulle voordoën. Die vraag sou gestel kan word, of dit moontlik is dat 'n volk van die geestelike terugval na die territoriale en selfs na die genealogiese. Maar die beantwoording van hierdie en soortgelyke vrae lê buitekant die grense van ons ondersoek.

A. VAN SELMS
